

ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У КОЛИШНІХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Стаття присвячена проблемі військового полону. Розглянуті основні види профілактики суїцидальної поведінки. Суїцидна превенція – це превентивна профілактика самогубств, мета якої полягає в інформаційно-пропагандистській роботі з населенням, націленій на попередженні самогубств, здійснення соціально-психологічної допомоги. Вторинна профілактика – суїцидальна інтервенція, що являє собою допомогу за потенційного суїциду. Вона спрямована на відвернення акту саморуйнування, самознищення та збереження життя людини як найвищої суспільної цінності. Третинна профілактика має назву суїцидальної поственції, у межах якої застосовуються заходи медикаментозної терапії, психологічної адаптації, психотерапії.

У статті наведено психологічні наслідки військового полону: психологічні реакції та дії, що свідчать про кардинальні трансформації особистості, зміни Я-концепції, самосвідомості та самоусвідомлення військовополоненого, які сприяють суїцидальній поведінці. Також надано рекомендації щодо підвищення ефективності реабілітаційної роботи з тими, хто перебував у військовому полоні, їхніми родичами та близькими.

Ключові слова: *військовослужбовці, військовополонені, суїцид, суїцидальна поведінка, антитерористична операція.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні, політичні та духовні процеси, які супроводжують військовий конфлікт на Донбасі, викликають негативні переживання та відповідні зміни в поведінці населення країни. Ці процеси також мають своє відображення в життєдіяльності Збройних сил України, особливо під час проведення антитерористичної операції (далі – АТО). Перебування в таких умовах викликає прояви девіацій у поведінці військовослужбовців – учасників подій на сході України. Дуже гостро стає проблема запобігання проявам суїцидальної поведінки військовослужбовців, які постраждали внаслідок впливу на психіку бойових стрес-факторів [3]. Особливої значущості набувають аспекти профілактики суїцидальної поведінки серед військовослужбовців – колишніх полонених [7].

Психопрофілактика суїцидальної поведінки містить різноманітні заходи, які спрямовані на зниження рівня аутоагресивності [5], зокрема й на запобігання формуванню суїцидальних потягів, вчинення суїцидальних дій і рецидивів суїцидальної поведінки військовослужбовців – колишніх полонених.

Отже, актуальність питань профілактики суїцидальної поведінки в колишніх військовополонених в умовах проведення антитерористичної операції не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи можливості психотерапевтичної роботи в умовах воєнного часу І.К. Латогуз і С.Г. Дем'яник вважають за необхідне допомогти

військовослужбовцю відчувати й усвідомити життєву перспективу. На їхню думку, найкращим способом втрутитися в кризу є відверта розмова про наявні суїцидальні спонуки та ступінь їх вираження. Коли військовослужбовець, обмірковуючи свій суїцидальний намір, знаходить того, хто йому співчуває та погоджується поговорити про його переживання. Таке спілкування допомагає військовослужбовцю зрозуміти свої почуття, поговорити їх та досягти катарсису, тобто якісно зменшити актуальність суїцидальних намірів. Необхідно водночас враховувати, що суїцидент часто боїться осуду, нерозуміння та нехтування іншими співслужбовцями [6].

Однак саме питанням профілактичної роботи щодо запобігання суїцидальної поведінки військовослужбовців уваги приділено недостатньо, а такий напрям, як психологічна допомога колишнім військовополоненим, взагалі відсутній.

Під час розгляду шляхів надання невідкладної суїцидологічної допомоги військовослужбовцям В.П. Москалець у своїх дослідженнях визначає, що в процесі суїцидальної інтервенції треба брати до уваги різноманітні аспекти аутоагресивних проявів і особливості суїцидогенезу, що є запорукою ефективності психокорекційної роботи [5]. Науковець зазначає, що для суїцидента як для особистості, наділеної правом на добровільну смерть, здатної зважитися на самогубство та вчинити суїцидальні дії, саморуйнування є не етичною проблемою, а лише результатом нестерпного емоційного стресу; прийняття рішення військово-

вослужбовцем про самогубство навіть у найгостріший пресуїцидальний період, якому властиві імпульсивні суїцидальні дії, завжди відбувається за внутрішньою логікою суїцидогенезу, має причинно-наслідковий розвиток; насамперед, необхідно з'ясувати серйозність суїцидальних намірів військовослужбовців. Чим більше продуманий, підготовлений метод самогубства, тим вищий потенційний ризик смерті; розпочинаючи роботу з військовослужбовцем, важливо з'ясувати наявність і ступінь вираження психічних, передусім, афективних порушень (почуття безнадійності, безпорадності), особистісних розладів (ступеня дезорганізації поведінки), а також алкогольної або наркотичної залежності.

Однак заходи профілактики суїцидальної поведінки військовослужбовців, на наш погляд, розглянуті недостатньо, відсутні визначення особливостей цієї роботи з військовослужбовцями, які пережили полон.

Досліджуючи проблеми суїцидальної поведінки військовослужбовців, С.В. Литвинцев і В.К. Шамрей зазначають, що особливо страждають суїциденти від сильного почуття відчуження, тому потребують уважного вислуховування, співчуття їхньому відчаю та безпорадності. У цих умовах, на їхню думку, якість терапевтичних відносин є запорукою успішності психотерапевтичної корекції. Науковці вважають, що суїциденту потрібне обговорення його болю та фрустрації. Але він може не прийняти прямих порад (ситуативних вказівок) психолога, оскільки в кризовому втручанні доречніша не раціональна оцінка неадекватності поведінки суїцидента, а підтримка [1].

Однак напрями психопротективної роботи щодо запобігання самогубствам серед військовослужбовців, яких звільнено з полону, визначені в загальному вигляді та не містять чітких визначень і алгоритмів.

У своїх дослідженнях М.О. Мінц робить спробу виокремлення видів профілактики суїцидальної поведінки за напрямками:

Суїцидна превенція – це превентивна профілактика самогубств, мета якої полягає в інформаційно-пропагандистській роботі з населенням, націленій на попередження самогубств, надання соціально-психологічної допомоги. Завданнями первинної профілактики є: навчати та попереджати населення про те, що суїцид може трапитися з кожною людиною; інформувати про ознаки самогубств для того, щоб вчасно побачити та надати допомогу; повідомляти про місця й адреси надання такої соціальної допомоги.

Вторинна профілактика – суїцидальна інтервенція, що являє собою допомогу за потенційного суїцида. Вона спрямована на відвернення акту саморуйнування, самознищення та збереження життя людини як найвищої суспільної цінності.

Після встановлення спроби самогубства надзвичайно важливо оточити людину турботою, не акцентуючи увагу на причинах спроби суїциду, допомогти адаптуватися до життя, показати позитивні сторони людського існування та важливість для оточуючих збереженого життя.

Отже, вступає в дію наступний етап – третинна профілактика, яка має назву суїцидальної поственції, у межах якої вживаються заходи медикаментозної терапії, психологічної адаптації, психотерапії. Суїцидальна поственція має три напрями: індивідуальна психотерапія; сімейна психотерапія; соціальна та правова допомога.

Результатом профілактичної роботи повинно стати переконання особистості в тому, що: важкий емоційний стан тимчасовий і з часом обов'язково покращиться; інші люди в аналогічних ситуаціях відчували себе також тяжко, але згодом їхній стан цілком нормалізувався; життя людини є цінністю та потрібно його рідним і близьким, а заподіяння собі смерті стане для них глибокою та невиліковною травмою [4].

Шляхи профілактики самогубств серед військовослужбовців докладно досліджено, але аспекти суїцидальної поведінки колишніх військовополонених залишаються нерозкритими.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна впевнено сказати, що попереджувальна та профілактична робота, яка націлена на збереження життя військовослужбовців є важливою та нагальною. Через відсутність у Збройних силах України суїцидологічної служби, взаємодії між лікувальними закладами та реабілітаційними центрами в роботі з колишніми військовополоненими, а також упередження щодо звернення по допомогу до психолога, психотерапевта або психіатра, суїцидальну профілактику здійснюють переважно у формі посиленого психологічного впливу на психіку військовослужбовця, який пережив ситуацію полону, що і стало підставою для проведення самостійного дослідження.

Мета статті. Головною метою роботи є виявлення особливостей профілактики суїцидальної поведінки колишніх військовополонених і вдосконалення її методики в умовах проведення антитерористичної операції.

Виклад основного матеріалу. З початку збройного конфлікту на Донбасі з військового полону були звільнені понад 3 000 осіб, серед яких понад 1 000 військовослужбовці Збройних сил України [2].

У дослідженні взяли участь 107 колишніх військовополонених незаконних збройних формувань Донецької та Луганської областей, що становить приблизно 10% від загальної кількості військовослужбовців, звільнених із полону. Розподіл опитуваних по областях України наведено в Табл 1.

З Таблиці 1 видно, що в опитуванні взяли участь військовослужбовці з різних областей України, крім того, респонденти є представниками більшості регіонів країни.

Таблиця 1
Розподіл опитуваних по областях України

Волинська область	19	17,8
Донецька область	2	1,9
Житомирська область	10	9,3
Закарпатська область	2	1,9
Запорізька область	6	5,6
Івано-Франківська область	8	7,5
Кіровоградська область	1	0,9
Київська область	21	19,6
Луганська область	2	1,9
Львівська область	7	6,5
Миколаївська область	7	6,5
Одеська область	1	0,9
Харківська область	8	7,5
Хмельницька область	1	0,9
Черкаська область	2	1,9
Чернівецька область	1	0,9
Чернігівська область	9	8,4
Усього:	107	99,9

На думку опитаних військовослужбовців, які пережили ситуацію військового полону (Рис. 1) в умовах АТО, суїцидогенні конфлікти мали свої особливості, які визначаються залежно від умов, в яких утримувалися військовополонені.

Дані, наведені на Рис. 1, свідчать про те, що війська супротивника можна умовно розділити на такі види: військовий підрозділ, який укомплектований військовослужбовцями діючої армії суміжної країни, професійні найманці та бандформування, що сформовані із представників кримінальних кіл і місцевих жителів.

Під час опитування кожному військовослужбовцю було запропоновано список характеристик, які, на його думку, стали наслідками перебування в полоні, а саме: почуття незахищеності, безпорадності, невпевненість у завтрашньому дні, страх за своє життя та життя товаришів, очікування

насильства або розправи, безсоння, кошмарні сновидіння, підвищена пильність, нездатність розслабитися тощо. Опитувані повинні були обрати, які, на їхню думку, відносяться до психологічних наслідків військового полону.

Більшість опитуваних зазначили, що перелічені психологічні реакції та дії свідчать про кардинальні трансформації особистості, зміни Я-концепції, самосвідомості та самоусвідомлення військовополоненого. Більшість опитаних (88%) показали, що збереження життя військовополоненому найчастіше є не актом доброї волі, а бажанням представників ворогуючої сторони «зламати» його під час допитів, з метою маніпулювання отриманими свідченнями в інформаційній війні. У процесі допитів військовослужбовців піддають биттю, приниженням, тортурам та насильству, що часто призводило до депресивних переживань і навіть спроб самогубства. Переживання страху, безпорадності та приниження в умовах застосованого насильства розглядається військовополоненими як складна екзистенційна ситуація. Вимушена відповідність відведеній ролі жертви дезадаптує особистість військовослужбовця, що перебуває в полоні, та створює ситуацію невизначеності. Ілюзія власної соціальної стабільності руйнується, слідом за нею із часом піддається сумніву впевненість, що держава може допомогти, 97,8% опитаних зазначили переживання сильного страху залишитися в полоні назавжди. На думку опитаних, найбільш гостро військовополонені переживають такі екзистенційні проблеми: втрату свободи (84,1%), самотність (64,5%), безглуздість власного існування (61,7%), відповідальність за свою долю (35,5%).

Отже, до психологічних наслідків військового полону можна віднести: психологічні реакції та дії, що свідчать про кардинальні трансформації особистості, зміни Я-концепції, самосвідомості та самоусвідомлення військовополоненого, що іноді призводить до суїцидальних вчинків.

З огляду на отримані дані, основою психопрофілактики суїцидальної поведінки колишніх військовополонених повинна бути суїцидальна превенція – запобігання суїциду, яке полягає в здатності визначити небезпеку реалізації суїцидальних дій на ранніх стадіях формування суїцидогенезу у військовослужбовців, які пережили ситуацію військового полону.

Превенція в колишніх військовополонених полягає в профілактичній, просвітницькій роботі, спрямованій на руйнування соціальних міфів і помилкових суджень про самогубство, якими мотивовано чимало суїцидів. Виявлення перших

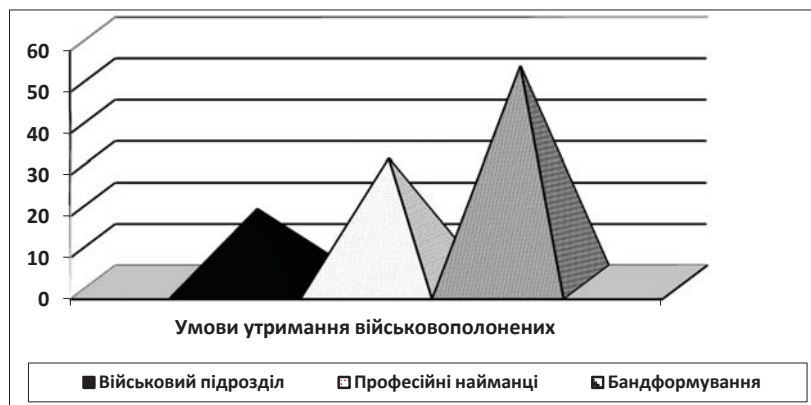

Рис. 1. Умови утримання військовополонених у зоні проведення АТО

ознак аутоагресивних проявів вказує на необхідність превентивного психокорекційного втручання. До ознак належать суїцидальні сигнали (погрози) або суїцидальні комунікації – характерні прояви суїцидальних намірів військовослужбовців, які пережили ситуацію військового полону в міжособистісному спілкуванні. Вони є сигналами про наявність аутоагресивних тенденцій і можливість вчинення суїцидальних дій. Крім того, суїцидальний ризик підвищується, якщо кризовому стану й актуальному суїцидогенному конфлікту передували спроби самогубства в полоні, а також за наявності невротичних, особистісних розладів або депресивних станів, проявів безпорадності, безнадійності в умовах примусової ізоляції.

Отже, профілактика суїцидальної поведінки в колишніх військовополонених полягає в просвітницькій роботі, спрямованій на руйнування соціальних міфів і помилкових суджень про самогубство, виявлення перших ознак аутоагресивних проявів та виявлення суїцидальних спроб у полоні.

Висновки та пропозиції:

1. Суїцидогенні конфлікти мали свої особливості, які визначаються залежно від умов примусової ізоляції в зоні проведення антитерористичної операції, перебування в яких призводило до таких наслідків: психологічні реакції та дії, що свідчать про кардинальні трансформації особистості, зміни Я-концепції, самосвідомості та самоусвідомлення військовополоненого, що іноді спричиняє суїцидальні вчинки.

2. Профілактика суїцидальної поведінки в колишніх військовополонених здійснюється за такими напрямками: просвітницька робота, яка спрямована на руйнування соціальних міфів і помилкових суджень про самогубство, визначення ознак аутоагресивних спонук і виявлення суїцидальних спроб у полоні.

3. Перспективним напрямом подальшого наукового пошуку, на наш погляд, є дослідження

суїцидальної поведінки військовослужбовців, які перебували в різних видах сучасного полону під час АТО.

Література:

1. Военная психиатрия / под ред. С.В. Литвинцева, В.К. Шамрея. – СПб. : ВмедА ; ЭЛБИ. – СПб., 2001. – 236 с.
2. Государство должно безотлагательно заниматься реабилитацией освобожденных из плена военных – правозащитники // Центр информации про права человека. – 24 января 2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://humanrights.org.ua/ru/material/zanadto_visoka_cina_drezhava_maje_nevidkladno_zajmatis_reabilitacijeju_zvilnenih_z_polonu_vijskovih.
3. Групами інформаційно-психологічної підтримки та психологами-волонтерами в зоні АТО надано допомогу понад 15 100 військовослужбовцям // Міністерство оборони України. – 30 листопада 2015, 17:13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/dlya-zmi/reaguvannya-na-kritiku/2015/11/30/grupami-informacijno-psihologichnoi-pidtrimki-ta-psihologami-volonterami-v-zoni-ato-nadano-dopomogu-ponad-15-100-vijskovosluzhbovcyjam/>
4. Мінц М.О. Соціологія девіантної поведінки : [навчальний посібник] / М.О. Мінц. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 244 с.
5. Психологія суїциду : [посібник] / за ред. В.П. Москальця. – К., 2004. – 288 с.
6. Терапія в екстремальних умовах мирного и военного времени : [учебно-методическое руководство для студентов и врачей] / под. ред. И.К. Латогуза, С.Г. Демьяника. – Харьков, 2002. – 156 с.
7. Shirobokov J.N. Psychologické dopady válečného zajetí / J.N. Shirobokov // Sciences of Europe. Pedagogical sciences. – Vol 3. – № 13 (13). – Praha, 2017. – P. 98–101.

Широбок Ю. Н. Профилактика суицидального поведения у бывших военнопленных

Статья посвящена проблеме военного плена. Рассмотрены основные виды профилактики суицидального поведения. Суицидальная превенция – это превентивная профилактика самоубийств, цель которой заключается в информационно-пропагандистской работе с населением, нацеленной на предупреждении самоубийств, осуществление социально-психологической помощи. Вторичная профилактика – суицидальная интервенция, которая представляет собой помощь при потенциальном суициде. Ее цель – предотвращение акта саморазрушения, самоуничтожения и сохранение жизни человеку как высшей общественной ценности. Третичная профилактика называется суицидальной поственцией, в рамках которой применяются меры медикаментозной терапии, психологической адаптации, психотерапии.

В статье приведены психологические последствия военного плена: психологические реакции и действия, свидетельствующие о кардинальных трансформациях личности, изменениях Я-концепции, самосознания и самосознания военнопленного, которые способствуют суицидальному поведению. Также даны рекомендации повышения эффективности реабилитационной работы с теми, кто находился в военном плену, их родственниками и близкими.

Ключевые слова: военнослужащие, военнопленные, суицид, суицидальное поведение, антитеррористическая операция.

Shyrobokov Yu. M. Prevention of the suicidal behavior in former prisoners of war

The article is devoted to the issue of military captivity. The main types of prophylaxis of suicidal behavior have been reviewed. Suicide prevention is a preventive prophylaxis of suicide, the purpose of which is informational and propagandistic work with the population, aimed at preventing suicides, and implementing social and psychological assistance. Secondary prophylaxis is a suicidal intervention, which can be helpful in case of a potential suicide, its purpose is to prevent the act of self-wrecking, self-destruction and to preserve human life as the highest social value. Tertiary prophylaxis is called suicidal posture, it uses measures of medical therapy, psychological adaptation, psychotherapy.

The article presents the psychological consequences of military captivity: psychological reactions and actions, indicating the cardinal transformations of the individual, changes in the I-concept, self-consciousness and self-awareness of the prisoner of war, which contribute to suicidal behavior. Also, recommendations have been made to improve the efficiency of rehabilitation work with those who have been kept in captivity, their relatives and loved ones.

Key words: *servicemans, prisoners of war, suicide, suicidal behavior, anti terrorist operation.*